

УДК 821.134.2.09

Хороб С.

ТВОРЧИСТЬ СТАНІСЛАВА ВІНЦЕНЗА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ПРО ГУЦУЛЬЩИНУ: ТИПОЛОГІЯ ФОЛЬКЛОРНО- МІФОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. Мета статті: крізь призму порівняльно-типологічних характеристик дослідити особливості фольклорно-міфологічного мислення у романі-тетралогії «На високій полонині» польського письменника Станіслава Вінценза та українських прозаїків Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича, Ростислава Єндика та Михайла Ломацького у їх творах про Гуцульщину. У центрі вивчення цієї компаративістської проблеми – трилогія Станіслава Вінценза, її змістове і формотворче наповнення, її зовнішня і внутрішня структура з цілковито оригінальною авторською ідейно-естетичною свідомістю. Задля аналізу цього твору дібрано прозу як знамих українських художників слова («Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського та «Гірські акварелі» Гната Хоткевича), так і маловідомих письменників («Регіт Аридника» Ростислава Єндика та «Верховино, світку ти наш...» Михайла Ломацького). Також контекстуально залучено інші прозові збірки польських та українських авторів.

Методологія дослідження: використано методи вивчення – порівняльно-типологічний, культурно-історичний, біографічний і герменевтичний. Такий методологічний синтез сприяє виявленню подібностей і відмінностей у з'ясуванні специфіки фольклорно-міфологічного мислення польського та українських прозаїків у їх творах про Гуцульщину.

Наукова новизна статті полягає в тому, що у ній чи не вперше з'ясовано особливості художнього мислення Станіслава Вінценза, Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича, Ростислава Єндика та Михайла Ломацького, зв'язаного з використанням ними фольклорного та міфологічного багатства Гуцульщини і гуцулів. Доведено також органічну вписуваність їх прози про Гуцульський край в загальнопольський та загальноукраїнський літературний процес не лише минулого, а сучасного: їх фольклорно-міфологічне мислення, збагачене літературними тра-

диціями близькосусідських слов'янських народів, спроектовано до наших днів, до творчості сучасних письменницьких сил.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати, виявлені на багатій художній та літературознавчій аналітиці, можуть бути використані як дослідниками польської, так й української літератур, літературознавцями, які вивчають проблеми художнього мислення в творчості кожного з названих прозаїків окремишньо.

Ключові слова: художнє мислення, міфопоетика, Станіслав Вінценз.

Інформація про автора: Хороб Степан Іванович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Електронна адреса: stepan.khorob@pnu.edu.ua

Khorob S.

THE CREATIVITY OF STANISŁAW VINCENZ IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN PROSE ABOUT THE HUTSUL REGION: TYPOLOGY OF FOLKLORE AND MYTHOLOGICAL THINKING

Abstract. The purpose of the article: to research through the prism of comparative-typological characteristics the features of folklore and mythological thinking in the tetralogy novel "On High Uplands" by the Polish writer Stanisław Vincenz and Ukrainian novelists Mykhailo Kotsiubynskyi, Hnat Hotkevich, Rostyslav Yendyk and Mykhailo Lomatskyi in their works about the Hutsul Region. At the center of the study of this comparativist problem is Stanisław Vincenz's trilogy, its content and form-creating content, its external and internal structure with a completely original author's ideological and aesthetic consciousness. In order to analyze this work, the prose of both well-known Ukrainian writers («Shadows of Forgotten Ancestors» by Mykhailo Kotsiubynskyi and «Mountain Watercolors» by Hnat Khotkevych) and lesser-known writers («Aridnyk's Laugh» by Rostyslav Yendyk and «Verkhovyna, you are our light...» by Mykhailo Lomatskyi) were selected. Other prose collections of Polish and Ukrainian authors are also contextually involved.

Research methodology: comparative-typological, cultural-historical, bibliographical and hermeneutic study methods were used. Such a methodological

synthesis contributes to the identification of similarities and differences in the clarification of the specifics of the folklore-mythological thinking of Polish and Ukrainian novelists in their works about the Hutsul region.

*The **scientific novelty** of the article lies in the fact that it is almost the first time that the peculiarities of the artistic thinking of Stanislav Vincenz, Mykhailo Kotsiubynskyi, Hnat Khotkevych, Rostyslav Yendyk and Mykhailo Lomatsky, connected with their use of the folklore and mythological wealth of the Hutsul Region and the Hutsuls, have been clarified.*

The organic fit of their prose about the Hutsul region into the all-Polish and all-Ukrainian literary process, not only of the past, but of the present, has also been proven: their folklore and mythological thinking, enriched by the literary traditions of neighboring Slavic peoples, has been projected to our days, to the creativity of modern writers.

*The **practical significance** of the research is its results, revealed on the basis of rich artistic and literary analysis, can be used both by researchers of Polish and Ukrainian literature, literary experts who study the problems of artistic thinking in the work of each of the named novelists separately.*

Key words: artistic thinking, folklore, mythopoetics, Stanisław Vincenz.

Information about author: Stepan Khorob, Doctor of Philology, professor, Head of the Department of Ukrainian Literature of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

E-mail: stepan.khorob@pnu.edu.ua

Chorob S.

TWÓRCZOŚĆ STANISŁAWA VINCENZA W KONTEKŚCIE UKRAIŃSKIEJ PROZY O HUTSULSZCZYŹNIE: TYPOLOGIA FOLKLORU I MYŚLENIA MITOLOGICZNEGO

Abstrakt. Cel artykułu: przez pryzmat charakterystyk porównawczo-typologicznych, zbadanie cech myślenia folkloryczno-mitologicznego w powieści-tetralogii „Na wysokim polu” polskiego pisarza Stanisława Vincenza i ukraińskich powieściopisarzy Mychajło Kotsjubińskiego, Hnata Hotkiewicza, Rostisław Jendyk i Mychajło Łomatski w swoich pracach o Huculszczyźnie. W centrum badań tego komparatystycznego problemu znajduje się trylogia Stanisława Vincenza, jej treść i treść tworząca formę, jej struktura zewnętrzna

i wewnętrzna z całkowicie oryginalną świadomością ideologiczną i estetyczną autora. Do analizy tego dzieła posłużyła się prozą zarówno znanych ukraińskich twórców słowa („Cienie zapomnianych przodków” Mychajło Kotsiubynskiego i „Akwarele górskie” Hnata Chotkiewicza), jak i pisarzy mało znanych („Rechot Aridnyka” Rostysława Jendyka i „Wierchowino, jesteś naszym światłem...” Mychajło Łomatskiego). Kontekstowo uwikłane są także inne zbiory prozy autorów polskich i ukraińskich.

Nowatorstwo naukowe artykułu polega na tym, że niemal po raz pierwszy przybliża on specyfikę myśli artystycznej Stanisława Vincenza, Mychajła Kotsiubynskiego, Hnata Chotkiewicza, Rostysława Jendyka i Mychajła Łomackiego, związaną z wykorzystaniem przez nich folkloru i folkloru. mitologiczne bogactwo regionu huculskiego i Huculów. Udowodniono także organiczne wpisanie ich prozy o huculszczynie w ogólnopolski i ogólnoukraiński proces literacki nie tylko przeszłości, ale i teraźniejszości: ich folklor i myślenie mitologiczne, wzbogacone tradycjami literackimi sąsiednich ludów słowiańskich, została przeniesiona do naszych czasów, na twórczość współczesnych pisarzy.

Słowa kluczowe: *myślenie artystyczne, mitopoetyka, Stanisław Vincenz.*

Nota o autorze: *Stepan Chorob, doktor habilitowany, profesor, kierownik Katedry Literatury Ukraińskiej Przykarpackiego Uniwersytetu Narodowego im. Wasyla Stefanyka.*

E-mail: *stepan.khorob@pnu.edu.ua*

Гуцульський край та його мешканці здавна приваблювали численних художників слова та митців своєю неповторністю й неперебутністю, що відбиті в мальовничих краєвидах гір і полонин, швидкоплинних річок і звивистих плях, і, що найцінніше, в традиціях життя й побуту цієї великої субетнічної групи українського народу. Важливо, що така розмаїтість (природна й духовна) Гуцульщини часто ставала об'єктом ідейно-естетичного осмислення не лише національного письменства, а й літераторів зарубіжжя, зосібна близьких сусідів-слов'ян – поляків. Не вдаючись до з'ясування, хто першим з них звернувся до гуцульської проблематики, хто неодноразово розкривав у своїх творах характерні образів-персонажів гуцулів, близьких за способом світосприйняття до «польських гуралів», все ж зазначимо, спираючись на

дослідження істориків польської літератури, що в її розвитку цей своєрідний «карпатський бум» особливо помітним був на зламі XIX – перших десятиліть XX століття, надто в епічних жанрових формах. Такі спостереження літературознавці нерідко аргументували тим, що саме в цей час їх вітчизняне письменство активно вишукувало засобів у розширенні своїх художніх діапазонів, в оновленні авторської свідомості, у виявленні надзвичайних, нерідко екзотичних тематичних та сюжетних пластів, тому й вводило до свого образно-стильового обігу невідомий досі світ гірських українців, що мешкали у Східних Карпатах.

Окрім того, чимало з них у своїх творах не просто повідали про «вселенську, сповнену чарівності новелу про гуцульське буття» (Ян Пешаховіч), а передусім давали можливість читачам і критиці заглибитися у праоснови життя і вірувань дуже спорідненого для них етносу, де минуле тісно переплітається повсякчас із сьогоденням, де сили природи, добра і зла людей органічно співіснують, утворюючи водночас свої окремішні, паралельні форми існування, що є хай і тісними, проте багатими на своїх героїв, значення яких підноситься як трансцендентне, «майже до статусу античних богів» (Марія Бобровніцька).

Доречно зауважити, що така акцентація польських письменників на зацікавленості сивою минувиною Гуцульщини, екзотичним середовищем і надзвичайністю тамтешніх жителів аж ніяк не була випадковою, а радше закономірною, бо йшла від генетичного коду давніх слов'ян. Вочевидь, це й спричинило тяжіння як українських (наприклад, Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Ростислав Єндик, Михайло Ломацький), так і польських (скажімо, Францішек Карпінський, Юзеф Коженьовський, Станіслав Вінценз) художників слова до захоплення «дикими, спонтанними й романтичними гуцулами» (Станіслав Вінценз), до розміщення своїх героїв у площині, де знаходиться межа між реальною дійсністю і світом потойбічно-метафізичним. Зрештою, це й спонукало їх до широкого використання фольклорних та міфопоетичних уявлень гірських мешканців про сенс людського буття,

його непроминальність у тісній сув'язі з природно-космічними просторами, що особливо виразно проступає у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» і в романі Станіслава Вінценза «На високій полонині», який в означеній літературознавчій проєкції слід розглянути більш докладніше.

Роман-епопею у трьох частинах «На високій полонині», що має концептуально важливий ідейно-художній підзаголовок «Правда старовіку», Станіслав Вінценз почав писати ще на початку 30-х років минулого століття. Хоча, як доводять дослідники творчості польського письменника Ян Пешаховіч, Іван Прокопів, Ян Ст. Бистронь, Ростислав Єндик, Марія Олдаковська-Куфльова, Володимир Полек, Ян Хороши, Володимир Погребенник¹, задум цього унікального історико-етнографічного твору виник у прозаїка та фольклориста порівняно давно. У 20-х роках, подорожуючи по Австрії та Швейцарії, він із захопленням споглядав тамтешнє природне довкілля (насамперед Альпійський гірський масив), яке щемко й повсякчас нагадувало йому Гуцульський край, де він народився і зростав, карпатські овиди, які полюбив на все життя, місця «первісної батьківщини», що до кінця днів, за його ж зізнаннями, розбуджували світлі спогади, щедрі враження, багаті візії своїм минулим, своїми розмаїтими фольклорними та міфологічними виявами українського народу.

Вочевидь, не випадково історики польської та української літератури по суті одразу ж після опублікування роману-епопеї «На високій полонині» в одному із варшавських видавництв 1936 року звертали увагу саме на фольклорно-міфологічну основу художнього мислення Станіслава Вінценза. Та й сам автор у передмові до українського перекладу першої частини твору 1969 року (його здійснив Богдан Сенежак) одверто написав, що він мав на меті створити чи відтворити «геніальний міт гуцулів». «Гуцульський епос – це один із небагатьох уже в Європі міфічних переказів, – зауважував художник слова, – і я, виявляючи свої почуття до українського народу, не можу зробити нічого кращого, як офірувати йому свою книжку. Аби він повернув собі те, що є його власністю

і що має тепер далеко не кожен із європейських народів»². І вже як синтез таких творчих поривань Станіслава Вінценза, його вказівка на те, що такого типу авторська ідейно-естетична свідомість переслідує одну важливу мету: «зрештукувати, сконцентрувати і скласти в цикли старий гуцульський епос, а також творити далі в його дусі», бо його призначення – «відкрити світові барви та історію гуцульської Верховини»³.

Тут доречними будуть спостереження польського літературознавця Яна Пешаховіча, який у літературно-критичній розвідці «Від реальності до міфу: концепція природи і культури у творчості Станіслава Вінценза» (вона була видрукувана ще в далекому 1989 році) доводить, що роман-епопея «На високій полонині» становить собою органічний сплав реалістичного і міфічного способів зображення прозаїком, своєї «ближчої батьківщини». Однак, за переконанням дослідника, у цьому немає щонайменшого вияву тодішньої художньої моди на «втаємничену Гуцульщину», моди, що розповсюдилася у 30-х роках у Польщі і є характерною прикметою як для колективної збірки «Чорногора» (1935), так і для книг «Вільчура з Прогиби» (1935) і «Верховина» (1938) Й. М. Ритарди, «Гуцульщина» та «Горгана і Чорногора» (1938) А. Оссендовського, «Сіль землі» (1936) Й. Вітгліна, «Дорога до Мартинович» (1938) Е. Єндрикевича та ін. Різниця між твором «На високій полонині» і згаданими виданнями інших польських авторів, за влучним висновком Яна Пешаховіча, передусім у тому, що Станіслав Вінценз не шукає «в цій гірській країні екзотики, а таємну мудрість і віру в людину»⁶. І здійснює він це, додаймо, завдяки умілому використанню не тільки реалістичного, а й фольклорно-міфологічного типів художнього мислення. Більше того, останній переважає у внутрішній і зовнішній структурах роману «На високій полонині».

Свого часу на таку особливість авторської свідомості Станіслава Вінценза звертали увагу як критики, так і читачі (варто зазначити, що після появи його твору з рецензіями на нього одразу ж відгукнулися близько 20 поціновувачів творчості письменника

польською, українською, англійською, італійською та німецькою мовами). Щира приятелька прозаїка українська поетеса Ольга Дучимінська зауважувала, ще цей роман-епопея – не що інше, як прегарно зібране в ідейно-естетичну цілість усе, що характеризує міфологічні вірування, легенди, звичаї і фольклор гуцулів від сивої минувшини аж до нової доби⁵. А відомий польський етнограф і фольклорист Ян Бистронь зазначав, що «На високій полонині» не стільки відтворює дійсність, як «подає ... художню візію гуцульського світу, замкненого у собі первісного і рухливого життя»⁶, і тут же поглиблював свою аргументацію такими переконаннями: «Це не є <...> відтворенням загубленої вже минулості, не є кроком назад, не є історичною повістю або псевдоісторичною – усе тут відбувається поза межами часу, може бути сприйнятим і як сучасність, і як далеке минуле»⁷.

Власне, така трансцендентність є однією із характерних рис міфологічного мислення Станіслава Вінценза, зокрема у його романі-епопеї «На високій полонині». Однак цього недостатньо, щоб виявити своєрідність такої авторської свідомості польського письменника чи бодай окреслити коло вживаних ним міфоархетипів або засобів міфопоетики. Зрештою, не конкретизуючи, а звично констатуючи, що Станіслав Вінценз використав у своєму творі фольклорно-міфологічні джерела (чим здебільшого й обмежувалися досі багато дослідників), – значить доводити те, що не потребує доказів і що само по собі нічого не пояснює. Очевидно й те, що історико-етнографічний твір «На високій полонині» окремими мотивами, образами і характерами споріднений з багатьма художніми явищами не тільки польської літератури (на чому вже акцентувалося), а й українського письменства – «Тінями забутих предків» Михайла Коцюбинського, «Гірськими акварелями» та «Камінною душею» Гната Хоткевича, «Реготом Арідника» Ростислава Єндика, «Верховино, світку ти наш...» Михайла Ломацького, а в сучасній національній прозі – зі «Жбаном вина» Романа Федоріва, «Пером золотого птаха» Степана Пушика, «Стрітінням» Марії Влад та ін. Це засвідчує безпосередню і цілковито природну

«вписуваність» роману-епопеї Станіслава Вінценза до координат польської й української літератур чи загалом до загальноєвропейського культурно-духовного процесу (тут можливі типологічні зіставлення, як нам видається, і з творами Гергарта Гауптмана «Затоплений дзвін» або Моріса Метерлінка «Синя птаха»).

Проте, на наше переконання, роман-епопея Станіслава Вінценза саме за специфічністю міфопоетики найбільше асоціюється з повістю Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». Написана кількома роками раніше, аніж твір польського автора (1911 р.), вона власне й структурується, майже тотожно, хоча цілковито художньо усамостійнено, повторюємо, без будь-яких запозичень. І все ж, якщо говорити про систему художніх образів і мотивів саме роману-епопеї «На високій полонині», то цей роман разом з аналогічною прозою українських авторів («Тінями забутих предків» Михайла Коцюбинського, «Гірськими акварелями» Гната Хоткевича, «Реготем Агідника» Ростислава Єндика, «Верховину, світку ти наш...» Михайла Ломацького та ін.) дає підстави для стверджень про їх конгломератність, своєрідну ідейно-естетичну контамінаційність прадавніх світоглядних форм, які в глибинах часу стимулювали життєдіяльність й забезпечували самодостатність культурної спільності, і які, сказати б, на рівні юнгіанського «колективного підсвідомого» міцно засіли у підвалинах авторського художнього мислення, збуджуючи щораз нові й нові уявлення, свіжі творчі імпульси.

Саме такими праобразами й оперував Станіслав Вінценз під час тривалого писання (впродовж ряду років поспіль) свого унікального історико-етнографічного твору. До того ж вони, ці образи, існували, власне, в уяві, а не як записи-чернетки, численні фольклорно-етнографічні монтажні чи звичні нотатки, себто не як звичайний підготовчо-допоміжний матеріал: просто письменник, як він сам зізнавався, «завше в душі й свідомості тримав оповідання мого діда і бабусі, няні Палагни, гайових Гната і Лукина, візника Ілька, оповідання незабутнього, прекрасного оповідача Петра Кузика або Марка Білоголового – сусіду з-під Чорногори, а також

тих людей, які дожили до цього часу» (на час написання «На високій полонині» – С. Х.).

«Варто зазначити, – зауважує Ростислав Радишевський, – що окремі книги витримані в різній сильовій тонації та реалізують різні наративні стратегії. Перша книга перенасичена описами, оповідями, пізнавально-реалістичною інформацією, що тісно пов'язано з характером головного героя цієї частини – газди Фоки, який є певним відображенням самого автора. Друга, казково-легендарна, відтворює епоху розбійницького лицарства і є найпоетичнішою настроєвою частиною твору щодо змісту та стилю (автор її називав «думою»). Саме тут проявляється епічний характер трилогії. Третя книга, історично-сенсаційна та пригодницька, оперує широкою естетично-настроєвою шкалою – від трагізму та ностальгії за традицією, яка безповоротно прямує в небуття, до гумору та сатири, що наявні в тексті завдяки казкарю Андрійку, який зберігає ту «правду старовіку» і переказує її людям⁸. І вже як підсумок цього спостереження українського полоніста: його твердження про те, що треба звертати увагу «на важливу роль, яку відігравала у творі Вінценза пісенно-поетична складова, що пронизує всі частини твору письменника, таким чином об'єднуючи їх в єдине ціле⁹». До цього додаймо й міфологічну складову художнього мислення польського прозаїка.

Отож стверджувати, як це роблять деякі українські та польські дослідники творчості Станіслава Вінценза, що на романі-епопеї «На високій полонині» позначився вплив, з одного боку, Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича, Юрія Федьковича та Марка Черемшини, а також Юзефа Коженьовського, Станіслава Виспянського, Казімежа Турчинського, з іншого, – значить, позбавляти його автора оригінальності й самодостатності художнього мислення, зокрема його фольклорно-міфологічної основи. Бо якщо синтезувати ідейно-естетичний пафос, усю систему образів, мотивів і характерів, увесь ряд сюжетних подій чи наративних форм (навіть не зважаючи на їх відмінність у трьох частинах роману), то надто очевидно виокремлюється й вирізняється у загальній канві твору його багатюща міфопоетика.

Як і виокремлюється вона у прозі українських авторів про Гуцульщину. Так, зіставляючи тетралогію Станіслава Вінценза «На високій полонині», зокрема її першу і третю частини, приміром, з творами Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» та Ростислава Єндика «Регіт Арідника», спостерігаємо чимало спільних рис міфопоетичного мислення письменників: тут і відтворення (через фольклорну та міфічну стихію гуцулів) неперепутного світу мешканців гір та їх щоденної уяви про довколишні простори, котрі віддавна заселені демонологічними істотами, і близькість характеристики прозаїками таких важливих постатей в їх оповідях, як Арідник, що згідно з трактуванням Станіслава Вінценза виступає, як поневолювачем та приневолювачем гірських мешканців, а, згідно з інтерпретацією Ростислава Єндика та Михайла Коцюбинського, – як суцільне втілення зла та підступності. Подібне бачення письменниками і лісових нявок (Лісна, Мавка, Бісиця), що посутньо доповнюють міфопоетичний світ героїв як польського, так й українських авторів.

Змальовані ними образи природи (скажімо, осені чи літа, бурі чи ночі, хмари чи зорі, місяця чи грому – таке розмаїття природи та її різних виявів можна віднайти в Станіслава Вінценза, Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича, Ростислава Єндика, Михайла Ломацького), за всієї їх несхожості, все ж можна виокремити в них спільне, що їх єднає: такі природні ландшафти перетворювалися в їх прозі на стійкі символи, котрі набували більш чи менш окреслених виявів архетипів або міфологем. Це споріднювало поетику їх творів з фольклорною та міфологічною оповідністю, яка, своєю чергою, тонко відбивала взаємини людини з природою не лише в обставинах реального життя, а й у масштабах всесвіту чи й загалом космосу. Водночас використані художниками слова ці образи-символи є також виявом поетичного язичництва, тісно пов'язаного з народним світовідчуттям і основами фольклорного та міфологічного мислення. Саме воно, наприклад, у поєднанні з психологічним реалізмом Михайла Коцюбинського чи не найбільш зримо вияскравлюється в повісті «Тіні забутих предків», де

єдність і суперечності в людині, передусім в її внутрішньому світі, а звідси – гармонія і розлад в її взаєминах з природою знайшли своє найповніше вираження і глибинне філософське осмислення в довершеній художній формі. Подібне можна стверджувати і про «Гірські акварелі» Гната Хоткевича.

Насамперед треба зауважити, що основний план зображення контактів людини з карпатською природою польський та український прозаїки знайшли у народній міфології, у тривких і багатовікових уявленнях мешканців Гуцульського краю про зв'язки людського життя з буттям казково-фантастичних, ірреальних, потойбічних істот, що є художньо-міфологічним втіленням властивостей і проявів різних сил, об'єктів і явищ природи. Зв'язки ці розкриваються у складних переходах і змінах – то ліричних, то драматичних, то трагічних. «З глибоких розмислів людини над собою і природою розвинулася демонологія. Вона бачила сни на яву, лякалася самої себе і всього, що її оточувало», – писав Іван Вагилевич у вступі до «Слов'янської демонології»¹⁰. Інший представник «Руської трійці» Яків Головацький, укладаючи виклади давньослов'янських легенд та міфологічних явищ (окремим виданням появились 1850 року у Львові), акцентує увагу на тому, що різноманітні вірування, ворожіння і віщування людини, усвідомлення нею символічності дерев, птахів, звірів і потойбічного безсмертя душі є наслідком давнього й постійного впливу природи на її свідомість, уяву тощо¹¹.

Як частинки прадавніх уявлень та візій, як глибинно культурні архетипи, такі образи, мотиви й сюжетні лінії роману «На високій полонині», творів «Тіні забутих предків», «Регіт Арідника», «Гуцульські акварелі», «Верховино, світку ти наш...», мають цінність самі по собі, а в художній сукупності вони творять єдину й вивершену естетичну цілість (долаючи тим самим розрізненість тематичну, характерологічну й подієву). Така цілість засягає ширший духовний і культурний часопростір, аніж можна на перший погляд сприйняти із зображених подій, постатей, обставин, психологічних ситуацій та конфліктних вузлів у прозі Станіслава Він-

ценза, Михайла Коцюбинського, Ростислава Єндика та Михайла Ломацького (байдуже, реальні вони чи ірреальні). Вона являє собою чітко організовану систему нашарувань пластів і моделей міфопоетичної свідомості польського та українського авторів. Отже, контекст роману-епопеї «На високій полонині» Станіслава Вінценза і творів «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського, «Регіт Агідника» Ростислава Єндика, «Гуцульські акварелі» Гната Хоткевича та «Верховино, світку ти наш...» Михайла Ломацького¹², цілком природно розмикається, розсуваючи чимдалі змістові й формотворчі межі авторського бачення та відтворення, а кожна його міфологема сприймається не як тло, на якому розгортаються ті або інші дійові перипетії, зрештою, не як наперед задана письменницька ідея, а передусім як структурований елемент, як спосіб і тип художнього мислення польського та українських прозаїків¹³.

Симптоматично, що епічна форма історико-етнографічного твору Станіслава Вінценза започаткована розділом «За голосом трембіти», у якому міцно переплітаються прадавні уявлення мешканців Карпатських гір про «чарівну силу виливу» цього інструмента в житті і побуті гуцулів – у radoщах та горі, при народженні і смерті, під час свят і небезпек тощо. «Породжена тілесно та духовно лісом і призначена для полонин, – пише автор, – вона справіку була і є вельми своєрідним та найгарнішим музичним інструментом у краю гуцульським»¹⁴. Варто звернути увагу на причаєну таємничість і трембіти, і предковічного лісу, що огортає Карпатські гори, хоча Станіслав Вінценз, Михайло Коцюбинський та Ростислав Єндик, з метою правдоподібності зображуваного конкретизують місцевість, яка й понині зберігає свої первісні назви – «Козина полонина під Чорногорою», «Погорівка», «Гаджина». «Кострич», «Криворівня», «Голови», «Красноїлля» та ін.

З цього погляду гуцульський природний ландшафт, на якому розгортаються події, змальовуються людські постаті не тільки у першій, частині роману «На високій полонині», а й двох її наступних, не лише у творі польського, а й українських авторів, аж ніяк не можна цілковито зарахувати до реалістичного краєвиду,

обмеживши його функціями звично пейзажними чи тим більше звівши їх лише до своєрідного етнічно-карпатського декору. Адже при уважному читанні творів «На високій полонині», «Тіней забутих предків», «Реготу Арідника» спостерігається самодостатність й екзистенційна безкінечність гуцульської природи¹⁵. Навіть більше, при доскіпливому аналізі виявляється дивовижна структурованість природного довкілля, де чітко виокремлюються центри, в яких вгадується місце і час здійснення архаїчних ритуальних актів. Тут доречно зауважити, що всі події прози Станіслава Вінценза, як і Михайла Коцюбинського, Ростислава Єндика та Михайла Ломацького, їх система образів й мотивів міцно злютовані з Карпатськими горами, полонинами, кичерами і зворами, з гуцульським фольклором та міфологією. По суті все художньо відтворене прозаїками так чи інакше тісно співіснує з лісом, деревом, водою і ватрою. Це аж ніяк не випадковість і не довільна фантазія авторів у виборі місця для зображених подій, героїв, обставин, ситуацій, колізій тощо, а цілком свідомо обрана форма художнього мислення, наскрізь зв'язана з міфопоетикою.

Прадавній Карпатський ліс, галявина зі смерекою, вода (річка, потічок, джерело) і вогонь, що здебільшого асоціюється з полонинською ватрою, – усе це не що інше, як своєрідні складники ритуально-міфологічної схеми, компоненти фольклорно-міфологічної свідомості наших далеких пращурів в осмисленні й сприйнятті всесвіту, рослинної, водяної та вогняної стихій у ньому. Власне, ця триєдиність – *дерево, вода і вогонь* є по суті домінуючою у зв'язці також триєдиного поняття художнього мислення Станіслава Вінценза, Михайла Коцюбинського, Ростислава Єндика та Михайла Ломацького: *архетип – образ – мотив*. У всіх трьох частинах роману «На високій полонині», у творах «Тіні забутих предків», «Регіт Арідника», «Верховино, світку ти наш...» вони зустрічаються в тій чи іншій ретроспекції письменників

Водночас абсолютно очевидно й інше – прозаїки зовсім не ставили собі за завдання описати чи докладно відтворити дану схему. Якщо припустити таку проекцію авторської ідейно-естетичної

свідомості, то неважко передбачити (принаймні на рівні зовнішньої структури творів), що замість високомистецької епічної форми появилася б хай і захоплююча, та все ж стилізована оповідь про давньоминуле Гуцульського краю¹⁶, його легенди й перекази про «правду старовіку», «тіні забутих предків», «торонке мальовування», «давні верховинські таємниці», розповіді, в яких майже не знайшлося б місця ні для їх творців, ні, зрештою, для їх героїв та характерів сучасників.

У романі «На високій полонині» та фольклорно-міфологічній збірці «Регіт Арідника» ця схема розгортається як модель епічного сюжету, як фабула (канва подій), тоді як власне сюжет (сукупність подій) належить письменникам, себто є авторським. Завдяки цьому в історико-етнографічній тетралогії Станіслава Вінценза та фольклорно-міфологічній збірці Ростислава Єндика, як це не парадоксально, органічно поєднується минуле з сучасним, міфічне з літературним, містичне з реальним, локальне із загальним тощо. Тому-то й нелегко виокремити, чого більше – дійсності чи міфічності – у всуціль видуманих постатях Фоки Шумея, «файного газди із Ясенова», віщунів Громого та Карабеліка з першої частини; легендарних образах Олекси Довбуша, Івана Бойчука, Івана Рухівського, інших опришків з другої частини, а чи в справді, реальних героях Дмитрика з роду Василькових, повістяра Андрійка («На високій полонині»), що переважає – справжні герої (Довбуш, Бойчук), а чи вимислені (Василь Мартищук-Кринтів та його син Юра, Іванчик Долодюк, Василь Баганчук), конкретні назви сільських поселень (Красноїлля, Жаб'є), гірських вершин (Говерла, Піп Іван), сільських газд-оповідачів («Регіт Арідника»).

Зіставляючи творчість Станіслава Вінценза, зокрема його знаменитий роман «На високій полонині» з прозовими творами українських письменників, які писали про Гуцульщину, крізь призму фольклорно-міфологічної стихії в їх художньому мисленні, можна додати й те, як автори змальовували обряди гірських мольфарів, їх вміння відвертати загрозливі для людини явища природи чи недуги або ж, навпаки, наводити на когось хворобливі чи смер-

тельні заклинання-уроки. Приміром, зображена в душі народних вірувань картина того, як мольфар повсякчас надсилає «злі уроки, хвороби, шкоди» від чарівливих сил «задля мучення і нищення інших» («Правда старовіку» Станіслава Вінценза) чи картина вожиття мольфара Юри про те, як через «глиняну ляльку» він домагається смерті супротивника («Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського). Іншим проступає мольфар у Ростислава Єндика, зокрема в його творах «Регіт Арідника», «Торонке мольфування», «Мольфар» – він несе протилежну злій стихії («недобрій силі») доброту і співчуття до людини, наснажує її до людських і духовно багатих учинків, всіляко оберігаючи її від недобрих посягань.

Ще одним посутнім штрихом у типологічних зіставленнях фольклорно-міфологічного мислення польського та українських прозаїків є їх художнє змалювання родинно-побутового життя гуцулів, зосібна їх звичаїв, вірувань, обрядів та ритуалів (приміром, їх розуміння життя і смерті, радощів і туги, традицій і новоявлень). Скажімо, у романі «На високій полонині» та повісті «Тіні забутих предків» майже тотожно змалювано смерть небіщика, його поховання з іграшками, сміхом та радістю. Навіть у цей трагічний момент – обряд поховання – за Коцюбинським, «життя, що перемагає тлін смерті»¹⁷. У Вінценза та Єндика, на відміну від Коцюбинського, цей обряд носить здебільшого фольклорно-описовий характер, тоді як у Коцюбинського він радше забарвлений у міфологічну символіку. Доречно зауважити, що і в Станіслава Вінценза, і в Михайла Коцюбинського, і в Гната Хоткевича, і в Ростислава Єндика наскрізними проступають образи-символи полонинської ватри (вогню-світла-тепла). Саме ця полі функціональна міфологема зчаста утворює основний семантичний ряд образів тетралогії «На високій полонині», повісті «Тіні забутих предків», оповідань зі збірок «Гірські акварелі» та «Регіт Арідника»¹⁸ – вогонь ватри, образ грому і блискавки, світла і спалаху неба тощо.

У розділах першої книги «Чари та обряди» і «Переказ про віщуна Громого», а також у розділах другої книги «Лісові люди» й «Історія та міфи» і третьої книги – «Свобода стара і нова», «Тяжка

весна» Станіслава Вінценза та в оповіданнях «Торонке мольфування», «Звідки беруться мольфарі», «Чорногорські шуми» Ростислава Єндика польський та український автори зчаста акцентують на тому, що саме внаслідок вогню приходить і відходить у світ дерево. Власне, це – смерть його, це – доля, схожа на долю людини, що переходить у вищий принцип (за законами циклічності й еволюції) – у духовний принцип, як каже Станіслав Вінценз, «аби в душі цвіла черлена грань»¹⁹.

Тож з аналізом романної структури твору «На високій полонині», – робить висновок Ростислав Радишевський, – «можна помітити, що її текст – це не збірка гуцульських етнографічних матеріалів, а своєрідний спосіб бачення цього регіону, тому різновиди народної культури (пісні, перекази тощо) виступають у творі Вінценза не на правах цитат, а є його інтегральною частиною, заглибленою в нього і перетвореною за мистецькими правилами. Майже все те, що у «Правді старовіку» було вказане як тексти народної творчості, є автентичним гуцульським фольклором і лише дуже незначна кількість фрагментів вийшла з-під пера автора. Авторіві більше відповідала роль співтворця, ніж відтворювача фольклору, бо він охоче перефразовував доступні йому тексти, а також копіїлював їх, наслідуючи поетику народної творчості»²⁰.

Таким чином, розглядаючи творчість Станіслава Вінценза й українських прозаїків крізь призму типологічних характеристик фольклорно-міфологічного мислення Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича, Ростислава Єндика та Михайла Ломацького, можемо зробити висновок про те, що в їх творах є чимало близького та подібного, проте, аж ніяк не тотожного. Художня схожість їх прози про Гуцульщину пояснюється специфікою фольклорної та міфологічної стихій гірських мешканців, відтак роман-епопея польського прозаїка цілковито вписується до контексту «гуцульських текстів» про український край, зберігаючи народно-поетичну та літературну традицію нашого національного письменства.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES)

1. Див.: *Jan Pieszczachowicz*. Stanislaw Vincenz pisars uniwersalnego dialogu. Kraków, 2005. 72 S.; *Іван Проконів*. Іван Франко і Станіслав Вінценз. Народна творчість та етнографія. 1968. № 3. С. 152–159; *Jn. Bystron* “Na wysokiej poloninie” Stanislaw Vincenza. *Slavia orientalis*. 6. 1987. S. 24–43. *Ростислав Єндик*. Станіслав Вінценз – співець Гуцульщини. Наукові записки Українського технічно-господарського інституту. XXIII. Мюнхен, 1971. С. 36–47; *Maria Oldakowska-Kuflowa*. Huculska demonologia wedlug Stanislaw Vincenza. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. T. 6–7. Warszawa, 1998. S. 19–26; *Володимир Полєк*. Калевала гуцулів. Станіслав Вінценз. На високій полонині. Львів, 1997. С. 5–17; *Jan Choroszy*. Huculczynya w literaturze polskiej. Wroclaw, 1991. 297 s.; *Володимир Погребенник*. Фольклоризм тетралогії Станіслава Вінценза «На високій полонині» у контексті української прози про Гуцульщину. Вінцензіана: статті, листи, фрагменти творів. Коломия, 2008. С. 82–93 та ін.
2. *Станіслав Вінценз*. Передмова до українського перекладу першої частини роману «На високій полонині». Жовтень, 1969. № 9. С. 29–37.
3. Там само. До речі, цей переклад здійснив Богдан Сенежак. Згодом розширювали горизонти тетралогії Станіслава Вінценза «На високій полонині» Роман Гнатів (Львів, 1997), Тарас Прохасько (Івано-Франківськ, 2011).
4. *Pieszczachowicz J.* Od rzeczywistosci do mitu: koncepcja przyrody i kultury w tworzosci Stanislaw Vincenza. S. 12–29.
5. Цит. за вид.: *Полєк В.* Калевала гуцулів. Ст. Вінценз. На високій полонині... С. 5–17.
6. *Bystron J.* «Na wysokiej poloninie». *Slavia orientalis*. 6. 1987. S. 24–43.
7. Там само. Про це також йдеться у таких виданнях: Vincenza / Pod. red. Jana A. Choroszy i Jacka Kolbuszewskiego. Wroclaw, 1992. 437 s.; *Madyda A.* W poszukiwaniu jednocisci i czlowieka i swiata. Folklor w fworczosci Stanislaw Vincenza. Toruń, 1992. 285 s.
8. *Ростислав Радішевський*. Станіслав Вінценз. Нарис історії польської літератури: У 2-х кн. Кн. 2. К., 2019. С. 375–381.
9. Там само.
10. *Wagilewicz J.* Demonologia slowianska. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Фонд І. Вагилевича. № 39 пап. 9. Арк. 1–46.
11. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Фонд *Якова Головацького*. Спр. 728. П. 49. Арк. 10. Спр. 845. – П. 60. Арк. 33. Більш докладно про І. Вагилевича й Я. Головацького та їх погляди

на фольклорно-міфологічні стратегії див.: *Роман Кирчів*. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці» (Львів, 2011 р. 422 с.).

12. Див.: *Михайло Коцюбинський* «Тіні забутих предків». / Михайло Коцюбинський. Твори: В семи томах. Т. 3. К., 1974. С. 178–227. *Ростислав Єндик*. Регіт Арідника / Ростислав Єндик. Регіт Арідника. Жага. Гуцульська фольклорно-міфологічна проза. Івано-Франківськ, 2016. С. 13–164; *Гнат Хоткевич*. Гуцульські акварелі / Гнат Хоткевич. Твори: В 2-х т. Т. 2. К., 1966. С. 410–546; *Михайло Ломацький*. Верховино, світку ти наш... Торонто, 1967.

13. На це звертають увагу у своїх дослідженнях *Володимир Погребенник* («Фольклоризм тетралогії Станіслава Вінценза «На високій полонині» у контексті української прози про Гуцульщину», К., 1989); *Степан Козак* («Світ гуцулів очима Станіслава Вінценза», Wrocław, 1991); *Bobrownicka Maria* (Narkotyki mitu: Szkice o świadomości i kulturowej elowian zachodnich i południowych. Krakow, 1995; *Pieszczachowicz J.* (Od rzeczywistości do mitu: koncepcja przyrody i kultury w twórczości Stanisława Vincenza). (Krytyka. Krakow. № 12. 1989. S. 12–29).

14. *Станіслав Вінценз*. На високій полонині. Івано-Франківськ, 2011.

15. Див.: *Володимир Погребенник*. Фольклоризм тетралогії Станіслава Вінценза «На високій полонині» у контексті української прози про Гуцульщину. Вінцензіана: статті, листи, фрагменти творів. Коломия, 2008. С. 82–93.

16. Там само. Див. також: *Петро Шекерик-Доників*. Рік у віруваннях гуцулів. Верховина, 2009. 351 с.

17. *Михайло Коцюбинський*. Тіні забутих предків...

18. Див.: *Марта Хороб*. Фольклорно-міфологічні засади прози Ростислава Єндика / Ростислав Єндик. Регіт Арідника. Жага. Гуцульська фольклорно-міфологічна проза. Івано-Франківськ, 2016. С. 3–12.

19. *Станіслав Вінценз*. На високій полонині...

20. *Ростислав Радишевський*. Станіслав Вінценз. Нарис історії польської літератури: У 2-х кн. Кн. 2. К., 2019. С. 375–381.